

І.А. ВОЙНАЛОВИЧ, аспірант, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Київ

ДЕРЖАВНЕ ЗАМОВЛЕННЯ НА ПІДГОТОВКУ ФАХІВЦІВ З ВИЩОЮ ОСВІТОЮ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

Розглянуто сутність державного замовлення та його роль у забезпеченні збалансованого розвитку ринку освітніх послуг та ринку праці України у напрямку підвищення конкурентоспроможності робочої сили. Визначено основні напрямки удосконалення державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою.

Рассмотрена сущность государственного заказа и его роль в обеспечении сбалансированного развития рынка образовательных услуг и рынка труда Украины в направлении повышения конкурентоспособности рабочей силы. Определены основные направления усовершенствования государственного заказа на подготовку специалистов с высшим образованием.

The essence of government order and its role in sustainable development of Ukraine's education market and labour market for the increase of labour force competitiveness is considered. The main approaches of the government order for the specialists with higher education training improvement are determined.

Ключові слова: державне замовлення, ринок освітніх послуг, ринок праці, конкурентоспроможність робочої сили.

Вступ. Головною метою регулювання ринку праці є забезпечення комплексного підходу до вирішення завдання досягнення макроекономічної стабілізації, підвищення конкурентоспроможності національної економіки. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває питання узгодження попиту на робочу силу та її пропозиції, що в сучасних умовах може бути забезпечено на основі використання механізму державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних і робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів.

Удосконалення механізму державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою, сформованого на основі обґрунтованого прогнозу кількісної та якісної потреби економіки в робочій силі, не лише сприятиме формуванню конкурентоспроможної робочої сили, але й забезпечуватиме збалансований економічний розвиток країни.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми теорії та практики функціонування ринку праці і ринку освітніх послуг та їх взаємодії висвітлювались у працях таких українських вчених як: С. Бандур, Д. Богиня, О. Грішнова, Б. Данилишин, Г. Дмитренко, О. Левченко, Е. Лібанова, Л. Лісогор, С. Мочерний, І. Петрова, Л. Шаульська та інші. В той же час, невирішеними й надалі залишаються питання удосконалення механізму узгодження розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг, зокрема, ефективної організації та реалізації державного замовлення на підготовку фахівців.

Постановка завдання. Визначення ролі державного замовлення у забезпеченні формування конкурентоспроможної робочої сили, а також дослідження сучасних тенденцій змін у системі державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою в Україні.

Методологія. Методологічну основу написання статті склали методи аналізу та синтезу, статистичний аналіз та графічний метод.

Результати дослідження. Узгоджений розвиток ринку праці та ринку освітніх послуг у сучасних умовах значною мірою залежить від ефективності державного регулювання цього процесу. Це пояснюється тим, що сучасні тенденції у сфері зайнятості населення України підтверджують невідповідність існуючої системи підготовки кадрів вимогам вітчизняного ринку праці.

Важливу роль у гармонізації розвитку ринку праці та ринку освітніх послуг відіграє механізм державного замовлення на підготовку кадрів, ефективність якого значною мірою залежить від його нормативно-правового забезпечення. Господарський кодекс України (ст. 13) визначає, що державне замовлення є засобом державного регулювання економіки шляхом формування на договірній (контрактній) основі складу та обсягів продукції (робіт, послуг), необхідної для пріоритетних державних потреб, розміщення державних контрактів на поставку (закупівлю) цієї продукції (виконання робіт, надання послуг) серед суб'єктів господарювання, незалежно від їх форми власності [1].

Формування та розміщення державного замовлення на підготовку кадрів в Україні повинно відбуватися за принципами, визначеними Законом України „Про здійснення державних закупівель”: добросовісна конкуренція серед учасників; максимальна економія та ефективність; відкритість та прозорість на всіх стадіях закупівель; недискримінація учасників; об'єктивна та неупереджена оцінка пропозицій конкурсних торгів; запобігання корупційним діям і зловживанням [7]. Загалом, система державного замовлення на підготовку фахівців, науково-педагогічних та робітничих кадрів, підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів має будуватися на принципі соціального партнерства між її суб'єктами. Сприяння розвитку соціального діалогу у сфері професійної підготовки дозволить полегшити процес координації політики у сфері зайнятості та освіти з метою

забезпечення відповідності рівня та якості підготовки фахівців з вищою освітою потребам ринку праці.

Законодавчо визначеним є встановлення пропорцій між державним фінансуванням підготовки фахівці вищими навчальними закладами (ВНЗ) та за рахунок коштів фізичних і юридичних осіб. Фінансування підготовки фахівців з вищою освітою за напрямками і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів у ВНЗ державної форми власності здійснюється за рахунок видатків Державного бюджету України в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні 10 тис. населення навчання не менше як 100 студентів у ВНЗ I–II рівнів акредитації та 180 студентів – у ВНЗ III–IV рівнів акредитації [6]. В останні роки вища освіта України набула рис масовості, що обумовлює необхідність здійснення коригувальних дій щодо обсягів підготовки фахівців з вищою освітою у професійно-кваліфікаційному розрізі, в тому числі й за допомогою системи державного замовлення.

Обсяги прийому студентів на навчання до ВНЗ I–II рівнів акредитації за рахунок коштів державного бюджету у 2000/01-2010/11 н.р. знижувались, що головним чином пов'язано зі скороченням кількості вищих навчальних закладів відповідних рівнів акредитації на 23,9% та зменшенням чисельності їх студентів на 31,6% порівняно з 2000/01 н.р.

Рис. 1- Структура прийому студентів на навчання до ВНЗ I–II рівнів акредитації за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, у % до загальних обсягів прийому за галузями знань

Джерело: складено автором на основі [4], [5]

Таким чином, частка фінансування прийому студентів на навчання за рахунок державного бюджету до ВНЗ I-II рівнів акредитації по Україні у 2010/11 н.р. становила 33,1% проти 40,1% у 2000/01 н.р. та 37,6% у 2009/10 н.р., а за рахунок місцевих бюджетів вона зросла і досягла у 2010/11 н.р. рівня 18,9%. При цьому до галузей знань, що у найбільшій мірі були охоплені фінансуванням за рахунок державного бюджету, слід віднести „Природничі науки” (79,6%), „Сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції” (61,6%), „Інженерія” (62,0%); за рахунок місцевих бюджетів – „Гуманітарні науки та мистецтво” (58,0%), „Охорона здоров'я” (51,5%) та „Освіта” (42,1%) [4].

Підвищений попит населення на послуги системи вищої освіти при збереженні потреби вітчизняного ринку праці у робітничих кадрах обумовлює асиметрію у розвитку ринку освітніх послуг та ринку праці, про що свідчить значне зростання обсягів прийому студентів на навчання до ВНЗ III-IV рівнів акредитації у 2010/11 н.р. (у 2,2 рази порівняно з 2000/01 н.р.).

Рис. 2- Структура прийому студентів на навчання до ВНЗ III-IV рівнів акредитації за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, у % до загальних обсягів прийому за галузями знань

Джерело: складено автором на основі [4], [5]

Структура прийому студентів на навчання до ВНЗ III-IV рівнів акредитації за рахунок коштів державного бюджету свідчить, що найменша його частка у 2010/11 н.р. припадала на галузі знань: „Економіка, комерція та підприємництво” – 18,5% (за переліком 1997 р.) та „Соціальні науки, бізнес і право” – 27,3% (за переліком 2006 р.). Водночас, до галузей знань, які у найбільшій мірі у 2010/11

н.р. були охоплені фінансуванням за рахунок державного бюджету, відносяться „Військові науки” (86,7%), „Сільське, лісове і рибне господарство та переробка їх продукції” (74,3%), „Ветеринарія” (72,0%), а за рахунок місцевих бюджетів – „Освіта” (9,6%), „Охорона здоров'я” (9,5%) [4].

Аналіз обсягів та структури фінансування прийому студентів до ВНЗ I-IV рівнів акредитації на початковий і завершальний цикли навчання за рахунок державного бюджету в регіональному розрізі свідчить, що Київська (52,5%), Дніпропетровська (49,1%) та Кіровоградська (49,0%) області у 2010/11 н.р. склали трійку лідерів серед регіонів з найбільшими обсягами прийому студентів на навчання до вищих навчальних закладів за рахунок державного та місцевих бюджетів. Найменші ж обсяги прийому студентів за рахунок бюджету зафіксовані у Запорізькій області (33,6%) [4].

Існуюча система вищої освіти не відповідає вимогам і запитам ринку праці, що склалися. Показником цього є низький рівень працевлаштування випускників за умови збереження дефіциту кваліфікованих кадрів, а також існування недоліків у системі закріплення випускників ВНЗ, які отримали направлення на роботу. Це значною мірою зумовлено існуванням протиріч (між професійною орієнтацією молоді та потребою економіки в робочій силі; між професійними можливостями випускників та вимогами роботодавців), вирішення яких потребує модернізації системи державного замовлення на підготовку фахівців з вищою освітою. Серед основних заходів на шляху досягнення цієї мети слід виділити:

1. Уточнити коло державних замовників. Державними замовниками на підготовку фахівців для тієї чи іншої галузі, сфери суспільного життя мають бути ті органи державного управління, які відповідають за реалізацію конкретної державної політики незалежно від того, чи є в їхньому підпорядкуванні вищі навчальні заклади, чи ні.

2. Розміщення державного замовлення на підготовку фахівців державні замовники мають здійснювати на конкурсних (тендерних) умовах серед усіх вищих навчальних закладів незалежно від відомчого підпорядкування та форм власності, як це і встановлено законодавством про закупівлю товарів і послуг за державні кошти. При проведенні тендера мають враховуватися показники працевлаштування випускників, а також результати рейтингу вищих навчальних закладів України. Це, безумовно, підвищить рівень ефективності використання бюджетних коштів [2], [8].

3. В умовах невідповідності попиту та пропозиції робочої сили на ринку праці особливої актуальності набуває сприяння професійній самовизначеності учнівської молоді. Розвиток якісної робочої сили починається з професійної орієнтації у школі, спрямованої на: 1) активний вплив на професійне становлення майбутніх фахівців; 2) забезпечення прийняття зважених рішень щодо майбутньої

професії на основі інформації про реальну потребу економіки країни в робочій силі; 3) попередження молодіжного безробіття та адаптацію випускників до умов ринку.

4. Забезпечення відповідності підготовки кадрів за якістю та кількістю попиту на робочу силу можна досягнути за допомогою проведення моніторингу ринку праці та розробки прогнозів потреби економіки країни в робочій силі. Моніторинг ринку праці має відбуватися у двох напрямках:

1) визначення поточної та перспективної потреби ринку праці у робочій силі;

2) організація та проведення моніторингу працевлаштування випускників.

5. Слід відмітити, що важливим завданням у забезпеченні прогнозованості показників розвитку ринку праці є закріплення на законодавчому рівні обов'язкового подання підприємствами, установами, організаціями статистичної звітності щодо кількісної та якісної кадрової потреби. Це дозволить здійснити розрахунки додаткової потреби у професіоналах, фахівцях і робітничих кадрах на регіональному та національному рівнях.

Висновки. Таким чином, нагальним питанням сьогодення є підготовка фахівців із вищою освітою у відповідності до професійно-кваліфікаційної потреби ринку праці в робочій силі. Вирішення зазначеного завдання надасть можливість випускниками вищих навчальних закладів у повній мірі реалізувати освітні компоненти конкурентоспроможності робочої сили, а державі забезпечити стабільний соціально-економічний та інноваційний розвиток, науково-технологічний поступ. Державне замовлення на підготовку фахівців є інструментом досягнення вище окресленого завдання та потребує прийняття і реалізації зважених управлінських рішень у напрямку його модернізації.

Список літератури: 1. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. №436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. 2. *Касіян З.Я.* Збалансований розвиток ринків праці та освітніх послуг як стратегічний напрям розвитку економіки знань в Україні / З.Я. Касіян // Науковий вісник Полтавського національного технічного університету ім. Ю. Кондратюка “Економіка і регіон”. – 2008. – №4 (19). – С. 63-65. 3. *Левченко О.М.* Професіональний потенціал: регуляторні механізми інноваційного розвитку [монографія] / О.М. Левченко. – Кіровоград: КОД, 2009. – 375 с. 4. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2010/11 навчального року: Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2011. – 208 с. 5. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: Статистичний бюлетень. – К.: Державний комітет статистики України, 2010. – 213 с. 6. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. 7. Про здійснення державних закупівель: Закон України від 01.06.2010 №2289-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>. 8. *Сафонова В.Є.*

Удосконалення фінансово-економічного механізму функціонування закладів вищої освіти в Україні / В.Є. Сафонова // Стратегічні пріоритети. Науково-аналітичний збірник. – 2009. – №2 (11). – С. 102-109.

Надійшла до редакції 06.04.2012р.